SLOVENSKÝ NÁRODOPIS SLOVAK ETHNOLOGY
3 63 • 2015
MATERIÁLY

SÚČASNÉ POVESTI A FÁMY S XENOFÓBNYM PODTEXTOM (Na príklade materiálu získaného v urbánnom prostredí Žiliny)

KATARÍNA RABATINOVÁ

Mgr. Katarína Rabatinová, Ústav etnológie Slovenskej akadémie vied, Klemensova 19, 813 64 Bratislava, e-mail: katarina.rabatinova@savba.sk

The text is based on the diploma work *The contemporary legends and rumors in the urban environment* defended in the current Department of Ethnology and Folklore UKF in Nitra in 2012. The particular narratives were obtained by the ethnographic interview during the field research conducted in Žilina. The main focus of the paper is on the example of specific contemporary legends and rumors pointing out the latent message of these narratives, and their social function. To achieve the aim of the work comparison is necessary with foreign material and with some material obtained through the Internet. The basic theoretical background of the paper is the publication *Fáma, nejstarší médium světa* (1992) by J.-N. Kapferer, but also *Černá sanitka a jiné děsivé příběhy. Současné pověsti a fámy v České republice* (2006) by P. Janeček and *Encyclopedia of Urban Legends* (2001) by J. H. Brunvand. The paper focuses on the analysis of contemporary legends and rumors with xenophobic overtones. Just these narratives are in fact a part or product of inter-group tensions. Oral folklore reflects the concerns of inhabitants of Žilina from ,,the others", from something that is not part of the majority culture and may eventually threaten it.

Key words: contemporary legend, rumour, verbal folklore, narrative, Žilina, Slovakia

Kľúčové slová: súčasná povesť, fáma, slovesný folklór, narácia, Žilina, Slovensko

ÚVOD

Súčasné povesti a fámy sú bežnou súčasťou každodennej komunikácie jedincov. Venovať sa danej problematike má teda svoje opodstatnenie okrem iného preto, lebo ide o ,,živý" folklór, ktorý sa vitálne šíri aj v podmienkach 21. storočia, či už prostredníctvom orálnej transmisie alebo masmédií. Podľa názoru viacerých bádateľov je cennou výpoveďou o spoločnosti a kultúre, v rámci ktorej sa vyskytuje. Hoci vedecký záujem o súčasné povesti a fámy v zahraničí dosiahol vrchol už v 70. – 80. rokoch 20. storočia, na Slovensku vychádzajú prvé odborné práce zaoberajúce danou problematikou až na začiatku 21. storočia. Dovolím si preto tvrdiť, že výskum súčasných povestí na Slovensku je v podstate v začiatkoch (Rabatinová, 2012: 104). Daná skutočnosť pre mňa predstavuje jeden z motivačných faktorov, prečo sa venovať tejto téme.

Súčasné povesti a fámy reflektujú spoločenské normy, ale aj predsudky, často bývajú výrazom latentného strachu, no môžu tiež odrážať skryté túžby jedincov. V príspevku sa zameriavam na narácie zachytávajúce strach z neznámeho, cudzieho, ktoré vznikajú v podmienkach konfrontácie viacerých kultúrnych, eticko-morálnych hodnôt či životných štýlov. Cieľom je analýza súčasných povestí a fám s xenofóbnym podtextom, teda rozprávaní, ktoré sú súčasťou či produktom medziskupinového napätia. Daná analýza vzniká na základe komparácie s českým, ale aj iným zahraničným materiálom. Ambíciou textu je poukázať na medzinárodné paralely, paralely s materiálom získaným prostredníctvom internetu, ale i na nadväznosť narácií na staršie typy motívov. Ďalší cieľ predstavuje zistenie možného latentného posolstva a spoločenskej funkcie jednotlivých súčasných povestí a fám s prihliadnutím na ich výskyt v urbánnom priestore Žiliny.

Moje nazeranie na danú problematiku ovplyvnil český etnológ a folklorista Petr Janeček. Jeho publikácia *Černá sanitka a jiné děsivé příběhy* (2006) poskytla príspevku teoretické základy a slúži i ako primárny zdroj na komparáciu materiálu s českými súčasnými povesťami a fámami. Pre potreby komparácie žilinských súčasných povestí a fám so zahraničnými naráciami (predovšetkým z USA) vychádzam z diela amerického folkloristu Jana Harolda Brunvanda *Encyclopedia of urban legends* (2001). Ďalším teoretickým východiskom je publikácia J.-N. Kapferera *Fáma, nejstarší médium světa* (1992), ktorá predstavuje fámu ako významný sociálny fenomén. Na Slovensku sa problematike súčasnej povesti a fámy ako prvá komplexnejšie venuje etnologička Zuzana Panczová. Jej príspevky, predovšetkým *Súčasné povesti a fámy vo svetle folkloristických výskumov* (2005a), a *Konšpiračné teórie ako súčasť moderného folklóru (Staronové témy na slovenských a českých internetových diskusných fórach)* (2006) sa taktiež stali inšpiračným zdrojom môjho textu.

Pre potreby identifikácie xenofóbneho podtextu sledovaných naratívov som využila predovšetkým práce Evy Krekovičovej *Medzi toleranciou a bariérami: Obraz Rómov a Židov v slovenskom folklóre* (1999) a *Korene etnickej xenofóbie v slovenskom folklóre* (1997). Cenný zdroj poznatkov viažucich sa na problematiku xenofóbie a predsudkov predstavuje tiež publikácia Gordona W. Allporta *O povaze předsudků* (2004).

METODIKA VÝSKUMU, VÝSKUMNÁ LOKALITA A VZORKA

V texte vychádzam z materiálu zozbieraného počas terénneho výskumu, ktorý bol realizovaný v rámci prípravy diplomovej práce v období od decembra 2011 do marca 2012.

Počas výskumu som pracovala s kvalitatívnymi výskumnými metódami, konkrétne som využila metódu etnografického interview založeného na neformálnych a pološtruktúrovaných rozhovoroch. Napriek skutočnosti, že súčasný trend folkloristických výskumov kladie dôraz na ekológiu folklóru, danému fenoménu som sa nevenovala. Nezamerala som sa na zachytenie naratívov počas spontánnej rozprávačskej situácie vzhľadom na relatívne krátke časové obdobie môjho výskumu. Snažila som sa o „umelé" vytvorenie rozprávačskej situácie, pričom som rozprúdenie konverzácie docielila uvedením príkladov súčasných povestí a fám. Za účelom zasadenia narácie do kontextu som v rámci rozhovoru kládla rozprávačovi otázky o jeho postojoch ku konkrétnym povestiam, zaujímalo ma tiež, z akého zdroja pozná a pri akej príležitosti sa s naráciou prvýkrát stretol.

Analýzu zaznamenaných súčasných povestí a fám som realizovala prostredníc-

tvom komparácie so zahraničným materiálom, pričom mojím zámerom bolo poukázať na medzinárodné paralely, ale i špecifiká slovenských (žilinských) narácií so xenofóbnym podtextom.

Výskum bol realizovaný v meste Žilina. Jeden z dôvodov výberu danej lokality predstavovala skutočnosť, že ide o moje rodné mesto, v tomto priestore sa dokážem dobre orientovať, čo je užitočné pre potreby interpretácie naratívov, ktoré sa často v procese šírenia adaptujú na lokálne podmienky.

Stanovenie vekového ohraničenia informátorov som nepovažovala za nevyhnutné, keďže existuje predpoklad, že na šírení súčasných povestí a fám sa podieľajú všetci jedinci bez ohľadu na vek. Skupinu informátorov tvorilo trinásť žien a šesť mužov vo veku od 18 do 51 rokov, avšak prevažovali jedinci do 30 rokov[1]. Väčšinu respondentov tvorili moji známi a rodinní príslušníci, ktorí mi poskytli ďalšie kontakty. Sieť informátorov som teda vytvorila prostredníctvom metódy ,,snehovej gule" (Hendl, 2012: 150) – stratégie, v rámci ktorej sa okruh informátorov výskumníka rozširuje na základe odporúčaní predošlých respondentov. V záujme zachovania anonymity respondentov v nasledujúcom texte uvádzam pri citáciách výrokov len ich iniciály, pohlavie a vek.

Z výskumu, ktorý som v Žiline realizovala, vyplynuli viaceré úskalia spojené s témou súčasných povestí a fám. Informátori akoby pociťovali hanbu za to, že poznajú a šíria súčasný folklór. Bolo značne problematické motivovať ich k tomu, aby hovorili otvorene a bez zábran. Navyše sa mi potvrdila teória, ktorá hovorí o neuvedomenom šírení folklóru – prvotná reakcia respondentov bola totiž skoro vždy: ,,Ja nič neviem." Viaceré narácie som zachytila až pri opakovanom stretnutí s respondentmi – po tom, ako som si aspoň čiastočne získala ich dôveru.

DEFINÍCIE SÚČASNEJ POVESTI A FÁMY

Aký naratív sa skrýva pod pojmom súčasná povesť? J. H. Brunvand definuje súčasné povesti ako rozprávania o reálnych, mimoriadnych udalostiach z nedávnej minulosti. I keď sa rozprávajú ako pravdivé príbehy a často sa im verí, obsahujú nadprirodzené a bizarné prvky (Brunvand, 1981)[2]. Navyše sú príliš ,,dobré", aby to bola pravda (Brunvand, 2001: 28). I. Schneider charakterizuje *contemporary legends* ako príbehy o mimoriadnych udalostiach plných nebezpečenstva, vzbudzujúcich strach a odpor, o tragických, ale často aj komických alebo trápnych zážitkoch z nášho života (Schneider, 2001: 163). Podľa Zuzany Panczovej ide o rozprávania, ktoré: „hovoria o veciach nechutných (ako napríklad o hmyze hniezdiacom pod kožou ľudí), morbídnych (napríklad o vraždiacich šialencoch prepadávajúcich nič netušiace obete na odľahlých miestach), záhadných (historky o duchoch a nadprirodzených silách, o UFO a podobne), zábavných (napríklad o tom, ako žiarlivý manžel namiesto ,,soka" vytrestal sám seba) i trápnych (o sexuálnych deviáciách, pristihnutí ľudí v nevhodných situáciách)" (Panczová, 2005a: 7). Petr Janeček tvrdí, že dejová štruktúra súčasných povestí je zasadená do ,,nášho sveta", odohráva sa v prostredí, ktoré je nám dôverne známe a aj vďaka tomu

1 Pätnásti respondenti boli mladší ako tridsať rokov. Všetci informátori pochádzali z mesta Žilina a v čase realizácie výskumu žili v tomto meste. Nepatrili k príslušníkom žiadnej etnickej menšiny. Čo sa týka profesijného zaradenia respondentov, šiesti boli študentmi strednej školy, piati študovali na vysokej škole, traja boli v čase výskumu nezamestnaní (hoci mali vysokoškolské vzdelanie), piati pracovali v súkromnom i verejnom sektore. Desiati respondenti sa hlásili k rímskokatolíckej viere, ôsmi sa považovali za ateistov a jedna respondentka vyznávala ,,slovanské náboženstvo".

2 Parafráza podľa Hlôšková (2001: 176).

sa nás tieto rozprávania bytostne dotýkajú. Vykonávateľom deja nie je vzdialený hrdina, ale obyčajný človek. Povesti sú vždy konkretizované, či už ide o čas, lokalitu alebo osobu, najčastejšie však kombináciou daných troch faktorov (Janeček, 2006: 321).

Z vyššie uvedených definícií vychádza moje chápanie skúmaného fenoménu. Súčasné povesti považujem za narácie zasadené do súčasného sveta, ide o realistické rozprávania, ktoré sa vzťahujú k udalostiam bežného života, odohrávajú sa v prostredí, ktoré si jedinec dokáže vizualizovať. Dané narácie však majú schopnosť poslucháča osloviť, šokovať, vyvolať v ňom obavy, znechutenie alebo pobavenie. Konkretizácia lokality, času a vykonávateľa deja (aktéra) prispieva k ich uveriteľnosti. Otázka, či narácia vychádza zo skutočnej udalosti, je irelevantná – podstatným faktorom je uveriteľnosť rozprávania. Nech už je dej akokoľvek šokujúci, je zasadený do kontextu ,,tu" a ,,teraz", teda sa teoreticky môže kedykoľvek zopakovať a ovplyvniť, zasiahnuť i nás (poslucháčov).

Čo sa týka fámy, za výstižnú považujem definíciu G. A. Fina, podľa ktorého ide o tvrdenie o svete, ktoré nie je podporené overenými informáciami (Fine, 2001)[3]. Fáma sa pohybuje na pomedzí príbuzenských, priateľských, záujmových skupín a médií, v akejsi šedej zóne medzi súkromným a verejným, utajovaným a hlasno vysloveným, prenáša sa ponad etnické, konfesionálne a sociálne hranice. Zuzana Panczová vníma fámy ako informácie zaujímajúce širokú verejnosť, ktoré sa vyjadrujú k podstatným otázkam života, ako je morálka, zdravie, náboženstvo, vzťahy medzi sociálnymi skupinami a podobne (Panczová, 2006: 105). Fámy vnímam ako naratívy odohrávajúce sa v súčasnom svete, neoverené informácie vyjadrujúce sa k otázkam, ktoré ľudí zaujímajú a vnímajú ich ako podstatné.

Jednoznačné rozlíšenie medzi súčasnou povesťou a fámou v mnohých prípadoch nie je možné. Rozdiel medzi týmito dvoma slovesnými žánrami sa hľadá predovšetkým vo väčšom dôraze na aktuálnosť a argumentatívnosť informácie a tiež v dôraze na jednoduchšiu epickú výstavbu fámy. Do úvahy sa berie aj stabilnejšia kompozícia rozprávania súčasnej povesti v porovnaní s variabilnosťou fámy v rámci procesu šírenia (Panczová, 2005a: 9). Nech už odborníci definujú a klasifikujú súčasnú povesť akokoľvek a snažia sa ju odlíšiť od fámy, faktom ostáva, že obidva súčasné folklórne žánre toho majú veľa spoločného. Žijú relatívne krátkym, efemérnym životom, sú schopné vo svojich poslucháčoch vzbudiť silné emócie a sú atraktívnym a vyhľadávaným folklórnym žánrom, obľúbeným v celej našej súčasnej spoločnosti (Janeček, 2006: 335). Pre potreby príspevku vychádzam v rámci definície fámy predovšetkým z faktu zdôrazňujúceho jednoduchšiu epickú výstavbu tohto žánru. Súčasná povesť má totiž podľa Williamsa nasledovnú epickú výstavbu: úvod, načrtnutie kulís, normálna scéna každodenného života, neobvyklá akcia alebo udalosť, dôsledok, vysvetlenie (Williams, 1984)[4], pričom viaceré elementy môžu vo fáme absentovať.

PREJAVY XENOFÓBIE[5] A SLOVESNÝ FOLKLÓR

Americký psychológ Gordon W. Allport konštatuje, že na svete nenájdeme kút, kde by jedna skupina – svojím spôsobom – nepohŕdala druhou. Ľudia sa zdržujú s jedincami rovnakého ,,druhu", navštevujú sa, spoločne chodia do kostola, spolupracujú atď. Táto

3 Parafráza podľa Panczová (2005b: 153).
4 Parafráza podľa Kapferer (1992: 237).
5 Termín xenofóbia pochádza zo starogréckeho slova *xénos* (cudzinec, či hosť) a *phóbos* (strach). Pojem zastrešuje strach z cudzincov, z cudzieho vo svete, kde cudzie nie je poznané. Sociálni vedci operacio-

automatická súdržnosť väčšinou nie je ničím viac než obyčajnou pohodlnosťou. Ak máme na výber dosť ľudí, prečo si pridávať problémy tým, že by sme sa museli prispôsobovať novému jazyku, novým jedlám, kultúre? Byť v kontakte s ľuďmi, ktorí sú nám podobní, stojí menej úsilia. Separovaní jedinci však majú málo komunikačných kanálov, ľahko sa preto môže stať, že rozdiely medzi skupinami zveličujú alebo nesprávne chápu (Allport, 2004: 36–50). Dané zveličenia a dezinterpretácie predstavujú jednu z príčin vzniku predsudkov[6], ktoré zvyšujú napätie v spoločnosti.

Allport považuje za jeden z najlepších ukazovateľov tohto napätia fámy (etnické fámy), ktoré v spoločnosti cirkulujú. Vníma ich ako prejav nepriateľstva a zároveň zdroj nepriateľstva, keďže často ,,vypichujú" nejakú nežiaducu charakteristickú vlastnosť skupiny, voči ktorej sú namierené (Allport, 2004: 94–95). Súčasné povesti a fámy ako element každodennej komunikácie však predovšetkým reflektujú témy, ktoré jedinci považujú za podstatné, dôležité či zaujímavé. Medzi ne patria i narácie, ktorých cieľom je poslucháča informovať a často aj varovať pred potenciálnou hrozbou, nebezpečenstvom hroziacim zo stany ľudí vnímaných ako ,,cudzí" alebo ,,iní".

Eva Krekovičová sa vo svojich prácach zaoberala práve reflexiou mentálnych obrazov ,,iných" a ,,cudzích" v slovesnom folklóre na Slovensku (na príklade obrazu Róma a Žida)[7] (Krekovičová, 1997: 112).

Autorka tvrdí, že v procese vytvárania, ale aj uchovávania predsudkov a stereotypov[8] plnili jednotlivé folklórne žánre svoje špecifické funkcie. Tak napríklad: rozprávanie zo života predstavovalo najmä v etnicky zmiešaných oblastiach istý kanál odovzdávania informácií o ,,inej" skupine, oproti tomu rôzne prekáračky, posmešky, prejavy výsmechu slúžili ako špecifická forma akéhosi ventilovania nahromadených nepriateľských postojov, ktoré sa spravidla neprejavovali priamo v reálnom živote (Krekovičová, 1999: 19). Intolerancia a xenofóbne prejavy majú svoje korene aj vo folklóre, ale jednoznačne nepriateľské postoje v ňou sledovanom žánri, ľudovej piesni, vystupujú skôr výnimočne, mentálne obrazy majú primárne ambivalentný charakter, nie vyslovene negatívny.

Ako však sama konštatuje, folklór predstavuje žánrovo silne determinovaný ,,filter" videnia skutočnosti, čo znamená iný obraz Róma v ľudovej piesni v porovnaní napríklad s anekdotou (Krekovičová, 1997: 112). Práve súčasný stav postojov k ,,iným" a ,,cudzím" skupinám reflektujú spomínané anekdoty, rozprávanie zo života, novovznikajúce piesne, fámy. Výskumy signalizujú, že tieto folklórne druhy jednoznačne odrážajú narastajúcu antipatiu majoritného obyvateľstva Slovenska napríklad voči Rómom (Krekovičová, 1999: 19). Akcelerácia predsudkov je reálna prostredníctvom formovania ,,obrazu nepriateľa", prostredníctvom oficiálnej ideológie či mediálneho

nalizujú termín xenofóbia ako reakciu na situáciu vyvolanú zmenami modernej spoločnosti a xenofóbne správanie ako správanie založené na existujúcich rasových, etnických, náboženských, národných a kultúrnych predsudkoch (Vašečka, 2013: 12-13).

6 Predsudky sú špecifickou formou etnického postoja, je to antipatia, ktorá vychádza z chybnej a strnulej generalizácie. Túto antipatiu je možné pociťovať alebo vyjadriť. Môže byť namierená proti skupine ako celku alebo proti jedincovi, pretože je príslušníkom tejto skupiny. Objekt predsudku sa teda dostáva do nevýhodného postavenia aj bez toho, aby si to zaslúžil svojim správaním (Allport, 2004: 41).

7 Krekovičová konštatuje, že termín ,,cudzí" obsahuje viac negatívnych znakov a vyššiu mieru stereotypizácie v porovnaní s termínom ,,iný". Obraz ,,iných" sa vyznačuje vyšším počtom konkrétnych znakov skupiny, ktorými sa demonštruje odlišnosť danej skupiny. Zásadou však je pripisovanie vždy horších vlastností ,,cudzím" a ,,iným" ako ,,svojim" (Krekovičová, 1999: 51-63).

8 Stereotypizáciou sa označuje proces ,,klasifikácie členov spoločenskej skupiny, ako by boli všetci rovnakí, a správania sa voči nim, ako by sa nevyznačovali žiadnymi inými ako skupinovými charakteristikami" (Hayes, 1998). Zatiaľ čo stereotyp je obrazom sociálnej skupiny, predsudok je vybudovaný na základe tohto obrazu (Vašečka, 2013: 25).

pôsobenia (napr. zdôrazňovanie kriminality Rómov v dennej tlači). Výskumy zároveň potvrdzujú nárast, resp. prevahu negatívnych atribútov obrazu v súvislosti s pocitmi ohrozenia (či už reálnymi alebo fiktívnymi, predpokladanými) (Krekovičová, 1997: 112).

Práve súčasné povesti a fámy patria medzi folklórne žánre, ktoré reagujú na aktuálne vnímanie ,,iných" a ,,cudzích". J. N. Kapferer hovorí, že fámy živia naše stereotypy, ospravedlňujú predsudky voči cudzincom, neintegrovaným ľuďom, umožňujú otvorene prejaviť našu agresivitu na základe ich údajného činu (Kapferer, 1992: 113).

SÚČASNÉ POVESTI A FÁMY V ŽILINSKOM URBÁNNOM PRIESTORE

V priebehu výskumu sa mi podarilo zaznamenať viaceré súčasné povesti a fámy, ktoré svojím obsahom reflektovali isté predsudky a stereotypy viažuce sa na príslušníkov etnických menšín alebo cudzincov, s ktorými obyvatelia Žiliny prichádzajú do kontaktu[9]. Rozsah príspevku mi neumožňuje venovať sa detailne všetkým zachyteným naratívom, pokúsim sa teda o priblíženie tých, ktoré sa v orálnej transmisii mnou skúmanej vzorky Žilinčanov vyskytovali najčastejšie[10].

ŽILETKY NA TOBOGANE

Ako dieťa som počula od viacerých ľudí, že boli žiletky na tobogane. Hovorili mi to kamaráti, známi, ale aj rodičia. A že vraj ich tam dávali Cigáni. Najprv som tomu strašne verila, lebo tak jasné, všetci na nich nadávali, tak aj ja som si myslela, že sú to svine jedny, toto nám idú robiť. Ale potom, keď som ten príbeh počula aj z iných miest, tak už som začala pochybovať, že by boli až takí zákerní a prešpekulovaní. (L. D., žena, 23 rokov)

Podobná verzia zaznamenaná tiež v Žiline:

Na žilinskom tobogane vkladali žiletky do tých medzier nejakí týpkovia. Aj sa tam niekto porezal. Počula som, že najprv šla krv, a potom decko dorezané a druhé za ním… A to sa stávalo často, tak ja som mala potom strach chodiť na tobogany, aj keď som nikdy nikoho dorezaného naživo nevidela. A keď som aj šla, tak som sa vždy nadvihovala pri tých spojoch. To mi sused hovoril, že to takí asociáli robia, Rómovia, tí zaručení grázlici, ale aj s kamarátmi sme sa o tom bavili. (Z. V., žena, 18 rokov)

Petr Janeček tvrdí, že historka o žiletkách nastražených na vodnom tobogane na kúpalisku patrí k najrozšírenejším historkám tohto typu v súčasnej Českej republike (Janeček, 2006: 70). Podarilo sa mu zachytiť varianty z Prahy, Plzne, Ostravy, Liberca a Teplíc. Aj v rámci Slovenskej republiky ide o mimoriadne životaschopnú fámu. Podľa tvrdení respondentov cirkulovala v našej spoločnosti najmä pred 13 až 18 rokmi, ale dodnes si na ňu živo spomínajú. Stretli sa s ňou bez výnimky všetci moji informátori a lokalizovali ju nielen na žilinské kúpalisko, ale aj do Rajca, Rajeckých Teplíc,

9 Konkrétne som zaznamenala trinásť naratívov, ktorých obsah reflektuje obavy z ,,iných" a ,,cudzích".

10 Fámu *Žiletky na tobogane* poznalo deväťnásť respondentov, s naratívom o *Nakazených ihlách* sa stretlo pätnásť respondentov, fámy *o Čínskych podnikoch* rôzneho druhu som získala od trinástich respondentov. Hoci povesť *Narodeninový darček* prerozprávali len dvaja z informátorov, rozhodla som sa ju v príspevku uviesť, keďže ide o príbeh, s ktorým som sa v zahraničnej literatúre nestretla, možno ho považovať za lokálne špecifikum.

Martina, Zvolena a Nitry. Fáma rozšírená po celom svete sa typologicky označuje ako *Razor blades in waterslide*[11] a bola zaradená do komplexu fám zameriavajúcich sa na nebezpečenstvá číhajúce na nevinné deti. Zatiaľ čo zdroj informácie je vo väčšine prípadov neurčitý, *o tom predsa počul a hovoril každý* (V. R., žena, 18 rokov), lokalita je presne špecifikovaná – viaže sa na kúpalisko, ktoré sme osobne navštívili. Práve konkretizácia miesta deja, umiestnenie do prostredia, v ktorom sa pohybujeme, prispieva k vitálnemu šíreniu narácie. Keďže ide o fámu, dej nie je príliš rozvinutý, nedozvedáme sa, komu konkrétne sa podobné zranenie stalo. Podľa názoru respondentov je však jedno isté – že ide o zákerný útok, žiletky boli na tobogan dané úmyselne, s cieľom spôsobiť nepríjemné zranenia. *Dávali to tam naschvál, však to sa ani nedá nechtiac spraviť… Asi sa tým chceli pomstili bielym, neviem. Každopádne som tomu verila a bála som sa chodiť na tobogán.* (V. R., žena, 18 rokov)

Táto fáma koluje aj vo virtuálnom svete, je predmetom debaty na diskusných fórach. Napríklad: ***Je to súúúúper kúpalisko, hlavne ta veľká šmýkalka****, len keby na ňu neboli také dlhé rady… A dúfam, že tie žiletky v tom točiacom tobogane, ktoré tam dal nejaký cigán, tam už nie sú. Inač súúúper kkúúpalisko.* (M., 2009).[12]

V danom rozprávaní je citeľný xenofóbny podtext, ak sú totiž informátori schopní určiť, kto je vykonávateľom tohto činu, označia príslušníkov rómskej menšiny, prípadne ,,nejakých asociálov". Podobne v Čechách sú vykonávateľmi pomsty na majoritnom obyvateľstve Rómovia[13]. Hoci ich nikto nevidel priamo pri čine, zapadajú do našich vžitých predstáv. Róma útočiaceho na ,,nevinných" spoluobčanov si dokážeme bez problémov vizualizovať, táto predstava korešponduje s obrazom, ktorý nám neraz podsúvajú médiá a s ktorým sa môžeme stretnúť v každodennej komunikácii. Očakávame, že ,,záporné" osoby budú vykonávať záporné skutky, navyše keďže ide o čin, ktorý môže ohroziť celú komunitu, považuje sa za informáciu hodnú šírenia (Kapferer, 1992: 113).

Eva Krekovičová konštatuje, že folklórne prejavy zdôrazňovali a aj zdôrazňujú existenciu hlbokej priepasti medzi majoritou a rómskou menšinou, ktorá sa prejavuje izoláciou a stigmatizovaním Rómov zo strany väčšinového obyvateľstva (Krekovičová, 1999: 46). Negatívne vnímanie danej menšiny sa prehĺbilo v dôsledku zmenenej spoločensko-politickej situácie po roku 1989. Reformná politika spôsobila, že veľká väčšina nekvalifikovaných alebo nízko kvalifikovaných Rómov ako prvá strácala zamestnanie. Došlo tak k celkovému zhoršeniu ich sociálnej situácie. Do popredia začali vo väčšej miere ako predtým vystupovať prejavy nevraživosti voči Rómom zo strany väčšinového obyvateľstva. Došlo k oživeniu latentne existujúcich predsudkov, Rómovia sa ocitli v novej spoločenskej izolácii. Časť majoritného obyvateľstva dnes vníma Rómov ako vyhýbajúcich sa práci, príživníkov a kriminálne živly (Krekovičová, 1999: 23).

Ani skutočnosť, že informácie o podobných útokoch neboli potvrdené zo stany vedenia kúpalísk alebo polície, fáme neubrala na popularite. Vyjadrenie kompetentných osôb v tomto prípade nezohráva rolu, Kapferer totiž tvrdí, že pravda je v podstate to, čo spoločenská skupina považuje za pravdivé. Inými slovami, môžeme zastávať názor, že keby fáma nebola pravdivá, neuverilo by jej toľko ľudí, než sa dostala k nám (Kapferer, 1992: 17).

Ako už bolo spomínané, narácie o žiletkách nastražených ,,zákerným cudzincom"

11 Janeček, 2006: 72.
12 http://www.sportove-centrum.sk/kosice/119/letne-kupalisko-triton-kosice/.
13 V USA sú vykonávateľmi deja najčastejšie černosi, Hispánci alebo iní príslušníci menšín (Janeček, 2006: 72).

figurujú nielen v európskom priestore. Empirický materiál z USA zachytáva tiež viaceré varianty naratívov súčasnej povesti folkloristami označovanej *Razor Blade in the Apple*[14] *či Halloween Sadists*[15]. Na rozdiel od európskych (a teda aj žilinských) rozprávaní v americkej verzii neznámy maniak ukryje žiletky či iné ostré zraňujúce predmety do jabĺk alebo iných pochutín rozdávaných deťom pri príležitosti sviatku Halloween (Janeček, 2006: 72). Aj v týchto príbehoch sa teda ,,cudzinec" snaží poškodiť väčšinové obyvateľstvo, a to útokom na jej najzraniteľnejších členov – deti.

NAKAZENÉ IHLY

Vraj v MHD-éčkach v Žiline bývajú injekčné striekačky nakazené HIV vírusom. To som počula, kolegyňa mi to hovorila, tak 4 roky dozadu. Niekto bol chorý, mal HIV a chcel sa takto zdravým ľuďom pomstiť, tak nechával na sedačkách injekčné striekačky, ihly a tak, aby sa aj druhí popichali a ochoreli. Som si dávala v tom čase pozor, keď som si v trolejbuse sadala. (K. R., žena, 47 rokov)

Rovnaký motív:

Kamarátka zo školy mi rozprávala, čo sa stalo jej kamarátke. Cestovala domov v MHD-čke, autobusom, a ako si sadla na sedadlo, tak cítila, že ju niečo pichlo. Rýchlo sa teda postavila a našla tam papierik s nápisom: A teraz máš AIDS! *Ale neviem či ho aj naozaj mala, možno to bolo len ako zo srandy, ale určite to bolo na porazenie.* (M. Š., žena, 20 rokov)

Opäť ide o mimoriadne rozšírenú fámu, v ktorej marginalizovaná skupina obyvateľov útočí na väčšinovú spoločnosť. Ihly v narácii bývajú obvykle nastražené v prostriedkoch mestskej hromadnej dopravy, ale môžu sa vyskytovať aj na sedačke v kine či na detských pieskoviskách. V novších variantoch často chýba lístoček s obligátnym odkazom – podobne ako je to v prvom vyššie spomínanom žilinskom rozprávaní. Folkloristi pre tieto naratívy zaviedli označenie *Needle attack legends*[16]. Ich transmisia prebieha minimálne od polovice 80. rokov 20. storočia, ale najväčšiu intenzitu zaznamenali po roku 1998, keď dochádza k ich pretransformovaniu do podoby internetových varovaní, hoaxov.

K životaschopnosti a k presvedčeniu, že ide o reálnu hrozbu, prispievajú tiež médiá a postavy autorít, ktoré v hoaxoch figurujú. Či už ide o príslušníkov polície, ktorí vehementne tvrdia, že dané prípady vyšetrujú, alebo ,,fundovaných odborníkov" z lekárskeho prostredia. Navyše fáma je aktuálna vďaka svojmu obsahu, zachytáva obavy zo smrti, z AIDS, ale aj strach z ľudí, ktorých existenciu sa majoritná spoločnosť snaží ignorovať. Práve tento mnohokrát latentný odpor k ,,cudzincom" v spoločnosti sa v danom príbehu obracia proti nej, ,,cudzinci" sa stávajú nepriateľmi túžiacimi po pomste. Strach z nich robí desivé prízraky, ktoré nepozorovane kladú injekčné striekačky na sedadlá, snažia sa vtiahnuť zdravých jedincov do ,,svojho sveta".

Zuzana Panczová vyčleňuje dve ideologické posolstvá príbehov zachytávajúcich strach z AIDS: 1. Choroba ako trest, respektíve sankcia ,,zhora", 2. Motív náhodného nakazenia, obeť je nevinná, ako v prípade súčasnej povesti o *Nakazených ihlách* (Panczová, 2005a: 45). Daná narácia vyvolala medzi ľuďmi doslova paniku, a to najmä vďaka

14 Brunvand, 2001: 344.
15 Brunvand, 2001: 186.
16 Brunvand, 2001: 285.

svojej e-mailovej podobe.[17] Hoci ide o v podstate nezrealizovateľný čin, vlastný strach nám zabraňuje uvažovať logicky. Panika, ktorú spôsobila fáma, podnietila internetový portál www.hoax.cz k reakcií – MUDr. Tomáš Zábranský PhD. sa k danej problematike vyjadril nasledovne: „So všetkou zodpovednosťou prehlasujem, že ide o číročíre klamstvo.... Je technicky takmer vylúčené zapichnúť do lavičky, alebo sedadla mestskej hromadnej dopravy ihlu tak, aby trčala hrotom hore, injekčné ihly sú z neohybnej ocele, pri podobnej manipulácií by sa zlomili."[18] Navyše, podľa jeho názoru je vysoko nepravdepodobné, aby sa človek týmto spôsobom nakazil AIDS či hepatitídou B a C. Vírusy, ktoré tieto choroby zapríčiňujú, sú totiž mimoriadne citlivé na vyschnutie.

Fámy o nakazených ihlách sú rozšírené nielen na Slovensku a v Česku, ale aj v Rusku, USA či Poľsku. Poľský folklorista D. Czubala zozbieral verzie, v ktorých sa nakazené ihly nachádzali nielen v prostriedkoch mestskej hromadnej dopravy, ale aj na lavičkách v parku, na nástupištiach či v piesku na pláži. Jedna z fám dokonca hovorí o narkomanovi, ktorý skočil do autobusu so striekačkou plnou svojej krvi. Než ho polícia stihla spacifikovať, poranil niekoľko desiatok ľudí, ktorí sa následne nakazili AIDS. Pri vypočúvaní vraj uviedol, že sa chcel týmto spôsobom pomstiť ľuďom, ktorí tak kruto zaobchádzajú s jedincami trpiacimi touto chorobou (Czubala, 1993)[19]. Prvé varianty e-mailov v Spojených štátoch amerických hovorili o ihlách nakazených AIDS, ktoré mali na svoje obete čakať v otvoroch na mince vo verejných telefónnych búdkach. Daný motív je explicitne využitý v americkej dráme z roku 2000, *Urbania*.

NARODENINOVÝ DARČEK

Tak toto mi rozprával kamarát, vraj sa to stalo jeho známemu. Jeden chalan oslavoval 18. narodky a bol ešte panic. Tak jeho kamaráti sa rozhodli, že mu dajú poriadny darček na tie narodeniny, tak mu zaplatili prostitútku, nech ho ,,odpanní". Všetko prebiehalo, tak ako má, chlapec bol v šoku, ale vďačný, tá prostitútka sa s ním vyspala. Lenže on potom zistil, že má AIDS, takže jeho darček na 18-tku bol vlastne AIDS. (L. D., žena, 23 rokov)

Ide o naráciu, s ktorou som sa v tejto konkrétnej podobe v zahraničnej literatúre nestretla, napriek tomu ju vďaka viacerým atribútom možno považovať za súčasnú povesť. Aktérom deja je typicky neurčitý ,,kamarát kamaráta", príbeh má svoj úvod, jadro a na záver prekvapivé vyvrcholenie, ktoré v sebe skrýva morálne ponaučenie: anonymný sex predstavuje nebezpečenstvo. Navyše reaguje na aktuálny problém spoločnosti: na strach z pohlavne prenosných chorôb, konkrétne z AIDS a na strach z neznámych partnerov. Obava z AIDS, teda obava z neznámeho, ale i nedostatok in-

17 Striekacky (precitajte si a poslite dalej) Prvykrat to bolo zaznamenane v Parizi. Pred niekolkymi mesiacmi si v jednom kine sadla jedna osoba na nieco pichajuceho na sedadle. Ked vstala, aby zistila, co to bolo, nasla ihlu zapichnutu do sedadla, na ktorej bol pripevneny odkaz: „Prave si bol nakazeny HIV". Kontrolne stredisko chorob zaznamenalo v poslednej dobe mnoho podobnych pripadov v mnohych dalsich mestach i v Prahe! Vsetky testovane ihly boli HIV pozitivne alebo obsahovali zhubny typ zltacky. Stredisko tiez udava, ze taketo ihly boli najdene i na verejnych bankomatoch a hlavne v dopravnych protriedkoch MHD, hlavne v metre. Je viac nez pravdepodobne, ze ihly nastrkavaju HIV nakazeni narkomani. Ziadame kazdeho, aby bol v takychto pripadoch obozretny. Mali by ste si pozorne prehliadnut kazde verejne sedadlo/stolicku s najvacsou opatrnostou. Starostlivy vizualny pohlad by mal stacit. Zaroven vas ziadame, aby ste tuto spravu povedali co najvacsiemu poctu vasich blizkych, priatelov i znamych, ktorych tak upozornite na toto nebezpecenstvo. Je to velmi dolezite! Len si pomyslite: mozete zachranit zivot len tym, ze odoslete tuto spravu dalej. Prosim, venujte par sekund vaseho casu na odoslanie tohoto odkazu dalej. Zdroj: MUDr. Eva Bendova.

18 http://www.hoax.cz/hoax/infikovane-jehly-na-sedadlech/

19 Parafráza podľa Janeček (2006: 78).

formácií, vyvoláva nielen predsudky, ale aj strach a následné rozvíjanie fám. Z. Panczová o posolstve tohto príbehu, ako som už spomínala vyššie, hovorí, že ide o akýsi trest ,,zhora“: „Patrí sem napríklad motív často označovaný ako ,,Vitaj v klube AIDS“, ktorý hovorí o obetiach sexu ‚na jednu noc‘, ktoré si ráno v opustenom byte nájdu takýto odkaz od svojho neznámeho nočného spoločníka.“ (Panczová, 2005a: 45).

Príbeh o žene, ktorá úmyselne roznáša vírus HIV, sa prvýkrát objavil v roku 1986 v USA a folkloristi ho označujú ako *AIDS Mary*[20]. Podľa Brunvanda táto súčasná povesť priamo nadväzuje na naratívy z 19. storočia o pomstychtivých ženách, prostitútkach, ktoré úmyselne šírili pohlavnú chorobu medzi vojakmi nepriateľskej armády (Brunvand, 2001: 7). V druhej polovici 90. rokov 20. storočia vzniká v Holandsku mužský ekvivalent *AIDS Mary*, ktorý bol príznačne nazvaný *AIDS Harry*[21]. Dané povesti sú rozšírené napríklad aj v Poľsku. Jedna z poľský verzií *AIDS Harry* z roku 1991 znie takto: … *jela jedna polská studentka na prázdniny do USA. Poznala tam velmi milého muže a trávila s ním nejeden večer. Po dvou měsících sa ale musela vrátit domů do školy. Milý jí slíbil, že se s ní později ožení, a na rozloučenou jí daroval malou krabičku se slovy, aby ji otevřela až v letadle. Dívka tak učiní a v krabičce nalezne pouze lísteček s nápisom: Vítej do klubu AIDS*. (Janeček, 2006: 83) V amerických verziách odkaz znie: *Welcome to the World of AIDS* [Vitajte vo svete AIDS]. *AIDS Harry* nakazí vždy mladé ženy, obvykle študentky, počas ich dovolenky v zahraničí. Ako darček na rozlúčku dostanú klasický odkaz a často aj malú čiernu rakvičku. Vďaka lingvistickému nedorozumeniu sa niekedy hovorí aj o káve, ktorú dievča získa. Bádatelia to vysvetľujú zámenou anglických slov coffin a coffee.

Podobne ako v predchádzajúcich súčasných povestiach *Nakazené ihly,* ale aj *Žiletky na tobogane* i tu nachádzame zreteľne zobrazenie ,,nepriateľského cudzinca“, ktorý sa snaží vtiahnuť majoritu do ,,svojho sveta“, chce jej ublížiť.

ČÍNSKE PODNIKY

V čínskych reštauráciách miesto kačíc vyprážajú potkany, to som počul aj som videl také fotky, ako dokázali potkana upraviť na spôsob kačice. Ja by som si to tam nikdy nedal. No a celkovo, majú v týchto reštauráciách veľmi zlé hygienické podmienky, myši im tam behajú, plesnivé potraviny majú. Oni všetko korenia, tak tú chuť ani necítiš. (I. R., muž, 47 rokov)

V týchto reštauráciách všetko hrozne korenia a dávajú do toho tie svoje pikantné omáčky, takže vôbec necítiš reálnu chuť jedla. Preto sa tam dá zamaskovať všeličo. Počul som, že používajú mäso z potkanov, ale aj z mačiek a psov a aj by som tomu veril. (J. G., muž, 45 rokov)

Ani materiálu zaznamenanému v žilinskom urbánnom prostredí nie sú cudzie myšlienky xenofóbneho odsúdenia inoetnických podnikov. Do popredia vystupujú narácie o ,,čínskych“ reštauračných zariadeniach. Situácia nie je výrazne odlišná ani v USA a susednej Českej republike. J. H. Brunvand dokonca vyčlenil súčasné povesti o týchto stravovacích zariadeniach ako osobitú kategóriu nazvanú *Chinese restaurants*[22], hoci v Spojených štátoch amerických majú podobnú vitalitu i narácie o mexických reštauráciách. Fámy o ,,neobvyklých“ prísadách v čínskom jedle sú podľa jeho názoru značne rozšírené tiež vo Veľkej Británii, Škandinávii a Nemecku (Brun-

20 Brunvand, 2001: 6.
21 Brunvand, 2001: 5.
22 Brunvand, 2001: 70.

vand, 2001: 70). Zaujímavý pohľad na vec prezentuje americký folklorista Donald Ward. Vo svojich štúdiách sa zameral na komparáciu fám o nečakaných prísadách v jedle v Európe a USA. Podľa jeho zistení americký folklór kritizuje primárne odosobnenosť a nedbalosť veľkých korporácií, zatiaľ čo európsky folklór varuje pred nízkou úrovňou hygieny a zákernosťou imigrantov. Európsky slovesný folklór sa teda javí ako xenofóbnejší (Ward, 1976)[23]. Opisovanú ,,zákernosť" cudzincov reflektuje aj ďalšie rozprávanie opisujúce hoax: *Alebo, prišlo mi aj varovanie tento rok (2012), aby sme nejedli čínske kurence, lebo že k nám to dovážajú…Tam v Číne, tí predajcovia alebo kto, chodia po dedinách a zbierajú skapaté kurence, a potom sa to k nám vyváža. No a ešte ich vypitvávajú, a aby mali peknú farbu, tak ich natrú takou špeciálnou farbou, aby vyzerali čerstvo. A potom to zabalia a pošlú. No proste totálny humus. Ja teda čínske kurence nekupujem.* (J. M., žena, 18 rokov).

Je potrebné povedať, že xenofóbia, minimálne v latentnej forme, je u obyvateľov Žiliny značná. Množstvo ,,čínskych obchodov" na Národnej ulici, ktorá patrila ešte pred pár rokmi k najlukratívnejším častiam mesta, podnecuje Žilinčanov k nevraživosti voči týmto podnikateľom. Súčasný stav vecí respondenti vnímajú ako chybný a poburujúci výsledok rozhodnutí predošlého vedenia mesta. Antipatia voči daným obchodom sa premieta i v nasledovnej narácii: *Vraj jedna baba si kúpila topánky u Čiňanov, a potom niekde šla, bolo leto a strašne horúco. No a vraj sa tie topánky normálne vznietili a jej zhoreli nohy. Ja už u Čiňanov nenakupujem.* (Z.V., žena, 18 rokov). Alebo: *Dostala som asi rok dozadu (2011) taký varovný e-mail. Stálo v ňom, že si nemáme kupovať čínske topánky. Lebo tam boli odfotení ľudia, čo mali normálne popálené nohy, pľuzgiere mali na nich. Vraj to bolo spôsobené tými topánkami. Aj som tomu verila, som začala pochybovať o tých topánkach, už sa im radšej vyhýbam, lebo človek nikdy nevie.* (K. R., žena, 46 rokov). Názor, že produkty z ,,číňakov" sú nekvalitné a lepšie je sa im vyhnúť, rezonoval u väčšiny respondentov. Produkty z ,,Číny"[24] sa stali pre Žilinčanov synonymom nízkej kvality.

Z môjho výskumu vyplýva, že naratívy reflektujúce ,,čínsku" kultúru, stravovacie návyky či spôsob obživy sú v Žiline značne rozšírené. Viac ako dve tretiny informátorov sa vyjadrili, že dané súčasné povesti a fámy poznajú a veria v ich pravdivosť. Mohli by sme si položiť otázku, z akých skutočností vyplýva vitalita týchto rozprávaní? Okrem obchodov a reštaurácií, ktoré vlastnia migranti z Ázie priamo v Žiline, má v Tepličke na Váhom (pri Žiline) svoju lokálnu pobočku Kia Motors Corporation, ktorá okrem miestnych obyvateľov zamestnáva, predovšetkým na vyšších pracovných postoch, tiež Kórejčanov. Aj s týmto faktom sú Žilinčania konfrontovaní deň čo deň – stretnúť počas prechádzky mestom Ázijčana skutočne nie je ničím nezvyčajným.

Čínske reštaurácie tak predstavujú len špičku pomyselného ľadovca tenzií obyvateľov mesta zo všetkého, čo je ,,iné", ,,cudzie", exotické. Práve prostredníctvom fám o čínskych reštauráciách však tieto obavy dostávajú hmatateľnú podobu. Podobne ako je tomu i v zahraničnom materiáli, dané narácie odrážajú nedôveru k prisťahovalcom vo všeobecnosti, multikultúrnu ignoranciu, ale i neschopnosť alebo nechuť pochopiť stravovacie návyky iných národov. Čo nie je ,,naše", s čím nemáme dostatočnú osobnú skúsenosť, to mnohokrát neoprávnene považujeme za hodné odsúdenia, za ,,nečisté", nechutné,

23 Parafráza podľa Janeček (2006: 128).

24 Termín Čína, s ktorým v texte operujem, používajú moji informátori bez toho, aby reálne rozlišovali medzi ázijskými krajinami. Používajú ho ako zastrešujúci termín. Takisto označenie ,,Čiňan" v ich ponímaní zahŕňa príslušníkov viacerých ázijských národov, minimálne však Číňanov, Vietnamcov a Kórejčanov.

možno i nestráviteľné. Z hĺbky podvedomia, prostredníctvom slovesného folklóru, opäť raz vystupujú ,,zákerní cudzinci", pripravení narušiť naše zaužívané pravidlá.

J. N. Kapferer sa snažil objasniť príčiny, z ktorých vyplýva ľudská xenofóbia a prečo práve ,,cudzinci" sú takou vďačnou a frekventovanou témou fám. Hovorí: „Francie ztrácí svou identitu... Obchody patřily ‚cizincům' (lidem mimo skupinu), rozšiřovaly nový životní styl přicházející odjinud (ze světa mimo skupinu)..." (Kapferer, 1992: 131) Jednou z možných interpretácii daných súčasných povestí a fám teda môže byť, že ide o narácie odrážajúce ľudský strach z niečoho odlišného: bojíme sa, že nás cudzinec ovládne, obávame sa straty jedinečnosti vlastnej kultúry, vlastnej identity.

ZÁVER

Diverzita nie je na Slovensku vnímaná ako niečo prirodzené. Výskumy ukázali, že Slovensko je stále relatívne uzavretá krajina, najmä z hľadiska jazyka, životného štýlu a ochoty prijímať cudzincov (Hlinčíková, 2010: 64). Dané skutočnosti sú viditeľné aj v rozprávaniach Žilinčanov: obsahujú početné fámy a súčasné povesti vykresľujúce obavy obyvateľov mesta z jedincov, ktorí nepatria k ,,ich skupine", odlišujú sa kultúrne, sociálne, jazykovo, etnicky atď. Zaznamenané narácie vykresľujú strach majoritného obyvateľstva z tých, ktorí sú považovaní za ,,iných", respektíve ,,cudzích".

V príspevku som sa zamerala predovšetkým na obsahovú stránku skúmaných narácií a identifikáciu latentného posolstva, respektíve funkcií, ktoré rozprávania zohrávajú v živote daného spoločenstva. Konkrétne súčasné povesti a fámy som sa snažila ,,nevytrhnúť" zo špecifického prostredia, v ktorom boli zaznamenané. Išlo mi o analýzu narácií s ohľadom na lokálne (slovenské a žilinské) podmienky. K naplneniu stanovených cieľov som využila komparáciu zachytených rozprávaní so zahraničným materiálom uverejneným vo vedeckých publikáciách, ale aj s materiálom šíriacim sa prostredníctvom internetu (predovšetkým vo forme hoaxov).

Výsledky výskumu poukázali na početné paralely so zahraničným materiálom. Ukázali, že narácie s xenofóbnym podtextom majú v rozprávaniach Žilinčanov svoje pevné miesto, čo korešponduje so súčasnými povesťami a fámami zachytenými najmä v európskych krajinách. Iracionálny strach vychádzajúci z nepochopenia odlišných kultúrnych noriem vytvára prostredníctvom slovesného folklóru postavy ,,bezcitných cudzincov". Títo ,,cudzinci" ohrozujú zdravie i život majority, zámerne rozširujú AIDS pomocou injekčných striekačiek na sedadlách v MHD, žiletkami spôsobujú vážne zranenia deťom na toboganoch, snažia sa o kontamináciu jedla väčšinového obyvateľstva. Šíritelia daných narácií si ich latentné xenofóbne posolstvo mnohokrát neuvedomujú, no určité situácie a osoby jednoducho zapadajú do vžitého komplexu predstáv respondentov (Rabatinová, 2012: 128–129).

Zámerom príspevku nebola komplexná analýza elementov súčasných povestí a fám. Som si vedomá skutočnosti, že skúmanú problematiku by bolo možné interpretovať napríklad z hľadiska kontextu rozprávania, prostredníctvom podrobnejšej analýzy textu, či s dôrazom na procesy šírenia a podmienky pretrvávania konkrétnych narácií. Predpokladám však, že môj príspevok bude aspoň malým prínosom k pochopeniu fenoménu súčasných povestí a fám na Slovensku.

Príspevok vznikol v rámci riešenia projektu VEGA č. 2/0088/14 *Rituálne správanie ako strategický nástroj skupinovej identifikácie. Sociálne a kultúrne kontexty súčasných sviatkov na Slovensku,* ktorý sa rieši v Ústave etnológie SAV v období 2014 – 2016.

LITERATÚRA

Allport, G. W. (2004). *O povaze předsudků*. Praha: Prostor.

Brunvand, J. H. (2001). *Encyclopedia of Urban Legends*. USA: ABC–CLIO.

Hendl, J. (2012). *Kvalitativní výzkum: Základní teorie, metody a aplikace*. Praha: Portál.

Hlinčíková, M. (2010). Sonda do života migrantov z Vietnamu. In: J. Filadelfiová, O. Gyárfášová, M. Hlinčíková, M. Sekulová (Eds.), *Sondy do kultúrnej diverzity na Slovensku*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, s. 45–66.

Hlôšková, H. (2001). Moderné povesti – k doterajším výsledkom ich štúdia v zahraničnej folkloristike. In: *Slovenský národopis*, *49*(4), 174–184.

Janeček, P. (2006). *Černá sanitka a jiné děsivé příběhy*. Praha: Nakladatelství Plot.

Kapferer, J.-N. (1992). *Fáma, nejstarší médium světa*. Praha: Vydavatelství a nakladatelství Práce.

Krekovičová, E. (1997). Korene etnickej xenofóbie v slovenskom folklóre. In: D. Kováč (Ed.), *Osobnosť v spoločenských makrozmenách: Referáty pre medziodborovú konferenciu – panelový workshop (12. – 13. nov. 1997)*. Bratislava: Ústav experimentálnej psychológie, s. 112–117.

Krekovičová, E. (1999). *Medzi toleranciou a bariérami: Obraz Rómov a Židov v slovenskom folklóre*. Bratislava: Academic Electronic Press.

Panczová, Z. (2005a). Súčasné povesti a fámy vo svetle folkloristických výskumov. In: E. Krekovičová a kol., *Folklór a komunikácia v procesoch globalizácie*. Bratislava: Slovak academic press, s. 7–66.

Panczová, Z. (2005b). Konšpiračné teórie na stránkach internetu. In: *Slovenský národopis*, *53*(2), 152–171.

Panczová, Z. (2006). Konšpiračné teórie ako súčasť moderného folklóru (Staronové témy na slovenských a českých internetových diskusných fórach). In: E. Krekovičová, J. Pospíšilová (Eds.), *Od folklórneho textu ku kontextu*. Bratislava: Ústav etnológie SAV Bratislava – Etnologický ústav AV ČR, s. 101–136.

Rabatinová, K. (2012). Súčasné povesti a fámy v urbánnom prostredí Žiliny. In: *Etnologické rozpravy*, *19*(1–2), 103–132.

Schneider, I. (2001). "Contemporary legends" medzi mýtom a realitou. In: *Slovenský národopis*, *49*(2), 163–173.

Vašečka, M. (2013) Sociologické aspekty xenofóbie. In: O. Prostredník a kol., *Cudzie nechceme, svoje si nedáme? Prekonávanie xenofóbie a antisemitizmu v náboženských textoch a praxi*. Bratislava: Vydavateľstvo UK, s. 11–44.

Internetové zdroje:

http://www.hoax.cz/hoax/infikovane-jehly-na-sedadlech/

http://www.sportove-centrum. sk/kosice /119/letne-kupalisko-triton-kosice/

O AUTORKE

KATARÍNA RABATINOVÁ (*1988) – absolventka súčasnej Katedry etnológie a folkloristiky na Filozofickej fakulte Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre. V rámci svojho doterajšieho štúdia a výskumnej činnosti sa venovala primárne otázkam slovesného folklóru, konkrétne súčasným povestiam a fámam, ale tiež problematike subkultúr mládeže. Autorka v súčasnosti pokračuje v tretom stupni vysokoškolského štúdia na Ústave etnológie SAV v Bratislave, pričom svoj vedecký záujem koncentruje predovšetkým na fenomén súčasných prechodových rituálov spojených so vstupom do dospelosti. Skúmanú problematiku reflektuje s ohľadom na rodovo podmienené odlišnosti empirického materiálu.